

УДК 37.015.3

**ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
КОМАНДИРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

О.В.Коба

В статті розглянуто особливості процесу формування командирських якостей у курсантів вищих військових навчальних закладів. Розроблено психолого-педагогічну програму, що включає в себе взаємопов'язані компоненти: принципи навчання, цілі, завдання, педагогічні умови та етапи досягнення результатів їх формування в процесі навчання. За результатами вивчення наукової літератури визначено основні командирські якості, що мають бути сформовані в курсантів у процесі навчання. Окреслено доцільні методи та засоби навчання, що сприяють ефективному формуванню командирських якостей.

Ключові слова: формування, педагогічні умови, командирські якості, курсанти, виховання, самовиховання, навчальний процес.

**ФОРМИРОВАНИЕ У КУРСАНТОВ ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ
КОМАНДИРСКИХ КАЧЕСТВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ**

А.В.Коба

В статье рассматриваются особенности процесса формирования командирских качеств у курсантов высших военных учебных заведений. Разработана психолого-педагогическая программа, которая включает взаимосвязанные компоненты: принципы обучения, цели, задачи, педагогические условия и этапы достижения результатов их формирования в процессе обучения. В результате изучения научной литературы определены основные командирские качества, которые должны быть сформированы у курсантов в процессе обучения. Определены целесообразные методы и средства обучения, способствующие эффективному формированию командирских качеств.

Ключевые слова: формирование, педагогические условия формирования, командирские качества, курсанты, воспитание, самовоспитание, учебный процесс.

**THE COMMAND QUALITIES FORMATION AT THE MILITARY INSTITUTIONS DURING
CADETS' TRAINING**

A.Koba

The article examines the features of the formation commanding qualities cadets of higher military educational institutions in teaching under the new concept for warfare.

The theoretical analysis of methodological literature shows that in the formation process of commanding qualities of the students there is a contradiction between the content and mismatch problems and new training requirements for professional military skills. The main objectives of formation commanding qualities of cadets are to provide effective teaching to training and development of future command structure; introducing new and improving existing forms and methods of teaching personnel training units. The educational program that includes following components: principles, objectives, stages and mechanisms of interaction of the educational process were developed to realize these tasks. The main principles (consistency, continuity, science, innovation, predictability) and pedagogical conditions (positive motivation, use of information technology and simulation forms of new armament in education, approaching the process of training students to real service and combat activity of troops, increasing practical component of vocational training) forming commanding qualities in students were identified in the research process. According to the research objectives identified key commander of quality, including the encyclopedic knowledge, analytical and synthetic thinking, rigor, foresight, intuition, the ability to quickly assess the situation and take the best decisions, endurance, creativity, discipline, psychological resilience, will and determination, independence, ability manage, teach, educate, organize, coordinate, direct and control the activities of subordinates, ability to work with official documentation.

Keywords: the formation, pedagogical conditions, commanding qualities, cadets, educational process.

Однією із найважливіших умов підтримання бойової готовності військових підрозділів виступає високий рівень вишколу командного складу, що володіє необхідними професійними та командирськими якостями. Поява нової концепції ведення військових дій в умовах так званої «гібридної війни», проведення антитерористичної операції на Сході країни та участь у них бойових підрозділів ЗСУ, СБУ, МВС, НГУ виявила низку проблемних питань щодо професійної підготовки військовослужбовців та формування у них командирських якостей, серед яких найбільш суттєвими є: несформованість умінь та навичок організації і керівництва службово-бойової діяльності підрозділів в умовах проведення АТО, недостатність знань нормативно-правових документів щодо взаємодії підрозділів; недоліки у військовій, спеціальній та методичній підготовці, а також підтриманні боєздатності підрозділів на високому рівні; відсутність знань та навичок використання новітніх військових високотехнологічних розробок та нового озброєння; нездатність до використання можливостей інформаційних технологій у проведенні розвідувальної діяльності, інформаційної пропаганди; невміння приймати обґрунтовані рішення у нестандартних швидкоплинних ситуаціях, в умовах інформатизації управління військовими підрозділами.

Оскільки, розвиток і формування професійних та командирських якостей військовослужбовців можливий завдяки спеціально організованому освітньому процесу у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ), тому для цього необхідно ввести суттєві зміни у зміст та форми освітнього процесу на основі педагогічних інновацій та військових технологій, забезпечити повне «перезавантаження» навчальних планів та програм, що відповідали б змісту навчання, умовам і завданням сучасної підготовки військовослужбовців ЗСУ.

Теоретичною основою підготовки висококваліфікованих військових спеціалістів у ВВНЗ виступає особистісно-діяльнісний підхід, що проявляється у єдності навчання, виховання, соціального середовища, діяльності, внутрішньої активності особистості, в розробку якого покладено праці Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, Б.Ф.Ломова, С.Л.Рубинштейна, В.С.Мерліна,

В.Д.Небиліцина, Б.М.Теплова та ін. Актуальні питання професійного навчання офіцерського складу військових підрозділів у вищих навчальних закладах знайшли відображення в наукових дослідженнях В.І.Андрєєва, І.А.Альохіна, О.В.Барабанщикова, Н.П.Баликова, О.В.Ванюшиної, Д.І.Водзинського, Р.С.Піонової, А.Т.Кандиловича, Т.П.Гвоздьової, С.Ф.Шакарова та ін. Формування і розвиток професійно-важливих якостей військовослужбовців у своїх роботах досліджували такі науковці, як: В.М.Азаров, В.П.Беспалько, Л.М.Бережнова, Ю.В.Богомолів, В.І.Вдовюк, О.В.Виноградов, В.А.Губін, І.В.Івашенко, Ю.А.Леньов, В.К.Луценко, П.Ю.Наумов, В.М.Новіков, В.Ю.Новожилов, В.Г.Михайловський, В.Ф.Перевалов, В.М.Полонський, Ф.Д.Рассказов, В.П.Руденко, С.В.Смекалін, В.В.Стрежнев, А.К.Цимбалов, О.А.Черкасова, О.С.Шадрин, В.Д.Шадриков, О.Ю.Шепелев, А.В.Шілоносов, Л.Н.Уваров та ін. У своїх працях науковці конкретизували сутність процесу формування особистості військовослужбовця у процесі навчання та виховання, виявили і класифікували основні професійні якості, розробили шляхи їх формування, систематизували й обґрунтували найважливіші психолого-педагогічні ідеї, що спрямовані на підвищення ефективності зазначеного процесу. Проте особливості формування командирських якостей у курсантів ВВНЗ у сучасний кризовий період розвитку українського суспільства та державності недостатньо досліджені.

Метою нашої статті є визначення особливостей процесу формування командирських якостей у курсантів вищих військових навчальних закладів в процесі навчання.

Система навчання у вищих військових навчальних закладах виступає засобом формування особистісно-професійних якостей курсантів та сприяє становленню і саморозвитку військовослужбовців.

У контексті формування командирських якостей в курсантів у процесі навчання ВВНЗ повинен забезпечити вирішення наступних завдань: ефективну організацію роботи викладацького та командного складу з розвитку, підвищення та вдосконалення професійних знань курсантів для успішного та якісного виконання своїх посадових обов'язків; оволодіння військовими та спеціальними знаннями; підготовку курсантів з питань організації та керівництва освітнім процесом, службово-бойовою діяльністю підрозділів, частин та з'єднань у мирний та військовий час; розвиток навичок виконання службово-бойових завдань та контролю бойової служби; впровадження нових та вдосконалення існуючих форм і методів навчання особового складу навчальних підрозділів; підвищення педагогічної та військової кваліфікації командного і викладацького складу.

Як показує наша практика роботи у ВВНЗ, а також дослідження В.С. Іванова та Л.Г. Лаптева, для якісної підготовки військових спеціалістів, як того вимагає сучасна ситуація, необхідна постійна, високоорганізована методична робота, використання значних фінансових та людських ресурсів, що реалізуються в інтенсивній педагогічній діяльності, детально розроблене керування освітнім процесом загалом [1, с. 74].

Поняття «формування» тлумачиться у словниках як надання чому-небудь якої-небудь форми, виду; організувати, складати, створювати [2, с. 1577]. У цілому, в педагогічній літературі «формування» розглядається як процес створення певних умов з метою полегшення, сприяння, стимулювання, активізації розвитку здібностей особи під впливом зовнішніх дій виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямований розвиток особистості чи яких-небудь її сторін, якостей; процес опанування сукупності стійких властивостей та якостей особистості [3, 4].

З метою підвищення ефективності процесу формування командирських якостей у курсантів в рамках проведеного дослідження нами розроблено психолого-педагогічну програму, що включає в себе взаємопов'язані компоненти: принципи навчання, цілі, завдання, напрямки, варіанти та етапи досягнення результатів, а також механізми взаємодії всіх суб'єктів даного процесу. Програмою передбачено жорстку послідовність окремих етапів її реалізації:

Аналіз наявного стану проблеми та визначення шляхів її вирішення.

Визначення конкретних командирських якостей, які передбачається формувати в процесі навчання у ВВНЗ, діагностика розвитку особистісних якостей та окремих визначених якостей за допомогою психодіагностичного інструментарію.

Планування дієвих педагогічних, психологічних, військових заходів та організація їх виконання для досягнення передбаченої мети.

Створення необхідних психолого-педагогічних умов в освітньому процесі на основі інноваційних технологій навчання та розробок педагогіки співробітництва.

Оцінка результатів формування командирських якостей у ВВНЗ та їх коригування.

В дослідженні процесу формування командирських якостей у курсантів ВВНЗ виокремлено основні педагогічні принципи, зокрема: системності, безперервності, комплексності, науковості, інноваційності, прогностичності, принцип інтеграції навчальної, позанавчальної діяльності.

На основі вивчення наукової літератури та публіцистичних матеріалів, біографій видатних командирів, їх мемуарів, складено перелік командирських якостей. Погоджуйтесь з думками дослідників

В.А.Губіним [5], О.С.Шадриним [6], А.К.Цимбалом [7], виокремлено найбільш суттєві з них: енциклопедичність знань, відповідальність, аналітично-синтетичний тип мислення, вимогливість, організованість, передбачливість, інтуїція, вміння швидко оцінити обстановку та прийняти оптимальне рішення, швидкість реакції, здатність до вирішення проблем, витримка, креативність, дисциплінованість, психологічна стійкість, комунікативність, здатність працювати з людьми, вести їх за собою; воля та рішучість, самостійність, уміння керувати, навчати, виховувати, організовувати, координувати, спрямовувати та контролювати діяльність підлеглих, вміння працювати зі службовою документацією, самостійність прийняття рішення в складних обставинах, здатність до систематичного самостійного засвоєння навчальних матеріалів.

На першому етапі дослідження проводилася діагностика наявності вмінь та навичок, що характеризують командирські якості у курсантів. На основі проведеної діагностики індивідуально-психологічних якостей для кожного курсанта розроблено програму розвитку необхідних якостей та вмінь, притаманних командирю. Зважаючи на те, що будь-які психологічні або професійні якості формуються поетапно, програма включала розподіл формування якостей на кілька років (періодів професійно-військового навчання). Дана програма базується на положеннях педагогіки самоорганізації та теорії самоактуалізації А. Маслоу, оскільки важливу роль у прийнятті командирських рішень грають ціннісні орієнтації особистості, потреба в самореалізації. Зазначимо, що формування командирських якостей напряму залежить від таких факторів як: усвідомлення курсантами необхідності набуття додаткових професійних знань; уміння планувати та передбачати послідовність шляхів в оволодінні необхідними навичками та вміннями; вміння акумулювати та систематизувати отриману навчальну інформацію, актуалізувати її та співвідносити з проблемою, інтегрувати знання в нові ситуації пізнавальної та практичної діяльності; прагнення до пізнання нового; створення умов для самореалізації в професійній діяльності. Крім того, підґрунтям формування командирських якостей виступають патріотизм, любов до Батьківщини, любов до військової професії, своєї спеціальності. Також слід приділяти увагу вдосконаленню програми формування командирських якостей курсантів із врахуванням тих завдань, що наразі доводиться виконувати командирським кадрам у зоні проведення АТО.

Беззаперечним залишається той факт, що необхідно створювати наближені до майбутньої командирської діяльності психолого-педагогічні умови, які сприяють формуванню командирських якостей у курсантів. У педагогічному словнику поняття «умова» визначається як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості [8, с. 36].

На думку В. Риндак, педагогічні умови є вирішальним фактором результативності, так як вони створюють те середовище, в якому необхідні явища, процеси виникають та розвиваються [9, с. 120].

Результати нашого дослідження показали, що необхідно виокремити наступні психолого-педагогічні умови формування командирських якостей у курсантів ВВНЗ у процесі навчання:

- 1) створення позитивної мотиваційної складової при особистісно-орієнтованому навчанні;
- 2) створення позитивного стимулювання реальних досягнень курсантів;
- 3) застосування сучасних інформаційних технологій та імітаційних форм новітніх зразків озброєння у навчанні;
- 4) наближення процесу професійної підготовки курсантів до реальної службово-бойової діяльності військовослужбовців;
- 5) збільшення практичної складової професійного навчання (виїзні заняття тактичного спрямування, тактичні навчання, відпрацювання повномасштабних військових навчань на спеціально обладнаних полігонах). Крім того, організація навчальної та повсякденної діяльності на основі вимог статуту, стройова та оперативно-тактична підготовка, виконання навчально-бойових завдань, обов'язковість виконання наказів командира, виступає підґрунтям успішного формування у курсантів командирських якостей, сприяє адаптації до військової діяльності;

б) зміст практичних занять для формування командирських якостей повинен відповідати професійним вимогам, що висуваються до військовослужбовців.

У процесі формування командирських якостей у курсантів задіяні кілька шляхів: безпосереднього впливу професійного навчання, опосередкованого впливу за допомогою інших військовослужбовців у ході сумісного навчання та ситуацій несення служби в нарядах або через створення бажаних умов та через стимулювання саморозвитку особистості. Ми переконані в тому, що ефективність формування командирських якостей залежить від наявності у курсанта прагнення до самовдосконалення, адекватної професійної мотивації. Т.І.Туркот звертає увагу на те, що висока позитивна мотивація може компенсувати недостатній рівень знань, умінь та навичок. Натомість яким би здібним й ерудованим не був студент, без бажання і прагнення до навчання – високих успіхів він не досягне [10, с. 401].

В даному процесі важливу роль відіграють особистісні особливості, педагогічний та практичний

військовий досвід викладачів та командного складу ВВНЗ. Саме суб'єкти освітнього процесу володіють великими можливостями здійснювати формування командирських якостей у курсантів за допомогою особистісно-орієнтованих засобів та прийомів навчання й виховання, але тільки за умов наявності високого рівня професійної компетентності та здібностей вивести курсантів на рівень самостійного розвитку. З погляду на вищезазначене, використовуючи в процесі навчання курсантів практичні розробки педагогіки співробітництва, яка суттєво змінює суб'єктів педагогічного спілкування на основі глибокої педагогічної взаємодії та взаємовпливу, можна досягти результатів у справі підготовки курсантів та формуванні у них командирських якостей, оскільки при такій побудові освітнього процесу з'являється взаєморозуміння, довіра, взаємопідтримка, готовність до творчості в професійній діяльності, розуміння сенсу свого професійного самовизначення як цінності.

Під час формування командирських якостей у курсантів доцільно використовувати різноманітні засоби та прийоми. До них відносяться, з одного боку, різні види військово-бойової діяльності, спрямованої на підвищення якості бойової підготовки, а з іншого – сукупність конкретних навчально-педагогічних заходів, а також додаткових заходів, які використовуються в процесі реалізації того або іншого методу навчання/виховання (наочні засоби, посібники, спеціально підібрані відеоматеріали, художні твори із світової літератури, бесіди, збори, факти, біографії, документи, традиції та ін.). Крім того, слід брати до уваги соціально-психологічний компонент впливу на дії та вчинки окремої особистості як члену курсантського колективу.

Нагальні потреби Збройних Сил України обумовлюють необхідність формування командирських якостей у військовослужбовців. Сучасні досягнення військової психології та педагогіки дозволяють проводити ефективну підготовку військових фахівців у ВВНЗ. Відповідно до завдань дослідження розроблено програму та методику проведення формування командирських якостей у курсантів в період навчання, визначено психолого-педагогічні умови, що дозволяють позитивно впливати на процес формування відповідних якостей військовослужбовців. Оскільки командирські якості формуються протягом усієї служби, на їх формування значний вплив має професійний досвід, в подальшому передбачається розробка методичних рекомендацій для стимулювання самостійного розвитку сформованих якостей військовослужбовців протягом подальшої служби в ЗСУ.

Література

1. Иванов В.С. Организационно-педагогические основы эффективного управления системой военного образования в РВСН / В.С. Иванов, Л.Г. Лаптев. – М. : ВА РВСН, 2000. – 183 с.
2. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
3. Сластенин В.А. Педагогика / В.А. Сластенин. – М. : Просвещение, 1977. – 362 с.
4. Бархаев Б. П. Психология и педагогика профессиональной деятельности офицера / Б. П. Бархаев. – М. : Воениздат, 2006. – 488 с.
5. Губин В.А. Формирование командирских качеств у курсантов военных училищ : дис. . канд. пед. наук. / В.А. Губин. – М., 1966. – 210 с.
6. Шадрин А.С. Особенности формирования профессионально-деловых качеств офицера в педагогическом процессе военного вуза / А.С. Шадрин // Сибирский педагогический журнал, 2014. – № 1. – С. 121 – 126.
7. Цимбалов А.К. Личность командира и ее формирование в военном училище / А. К. Цимбалов. – М., 1973. – 250 с.
8. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
9. Риндак В.Г. Личность Творчество. Развитие : Учеб. пособие по педагогике творчества / В.Г. Риндак, А. В. Москвина. – М. : Педагогический вестник, 2001. – 290 с.
10. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т.І.Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

References

1. Ivanov V.S. Organizatsionno-pedagogicheskie osnovy effektivnogo upravleniya sistemoy voennogo obrazovaniya v RVSN / V.S. Ivanov, L.G. Laptev. – M. : VA RVSN, 2000. – 183 s.
2. Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar / gl. red. A.M. Prohorov. – 4-e izd. – M. : Sov. entsiklopediya, 1989. – 1632 s.
3. Slastenin V.A. Pedagogika / V.A. Slastenin. – M. : Prosveschenie, 1977. – 362 s.
4. Barhaev B. P. Psihologiya i pedagogika professionalnoy deyatel'nosti ofitsera / B. P. Barhaev. – M. : Voenizdat, 2006. – 488 s.
5. Gubin V.A. Formirovanie komandirskih kachestv u kursantov voennyih uchilisch : dis. . kand. ped. nauk. / V.A. Gubin. – M., 1966. – 210 s.
6. Shadrin A.S. Osobennosti formirovaniya professionalno-delovyyih kachestv ofitsera v pedagogicheskom protsesse voennogo vuza / A.S. SHadrin // Sibirskiy pedagogicheskiy jurnal, 2014. – № 1. – S. 121 – 126.
7. Tsimbalov A.K. Lichnost komandira i ee formirovanie v voennom uchilische / A. K. TSimbalov. – M., 1973. – 250 c.
8. Polonskiy V.M. Slovar po obrazovaniyu i pedagogike / V.M. Polonskiy. – M. : Vysshaya shkola, 2004. – 512 s.
9. Rindak V.G. Lichnost Tvorchestvo. Razvitie : Ucheb. posobie po pedagogike tvorchestva / V.G. Rindak, A. V. Moskвина. – M. : Pedagogicheskiy vestnik, 2001. – 290 s.
10. Turkot T.I. Pedagogika vyshchey shkoly : navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / T.I.Turkot. – K. : Kondor, 2011. – 628 s.